

*Бабаева А.Д., Токторова А.Э.*

## СТУДЕНТТЕРДИ ОКУТУУДА ПЕДАГОГИКАЛЫК КОНФЛИКТТЕРДИ ЖӨНГӨ САЛУУНУН МЕТОДДОРУ

*Бабаева А.Д., Токторова А.Э.*

## МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИМИ КОНФЛИКТАМИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ

*A.D. Babaeva, A.E. Toktorova*

## METHODS OF PEDAGOGICAL CONFLICT MANAGEMENT IN STUDENT TRAINING

УДК: 658.562

Бул макалада педагогикалык конфликттерди жөнгө салуунун негизги методдору жөнүндө жазылган. Конфликттик кырдаалдын алдын алуунун беш этабы каралган. Ыкмалардын биринчи жана экинчи тобуна толук мүнөздөмөлөр берилген. Өспүрүм курактагы конфликттүүлүктүн рационалдуу компоненттеринин калыптанышынын натыйжалуу методдорунун катары диспуттар талкууга алынган. Себеби диспут өз табияты боюнча талаш-тартыш, талкуу болуп саналат жана ал эки карама-каршы көз караштардын жана ишенимдердин кагылышы катары түшүнүшөт. Конфликттик кырдаалдардын алдын алуу, аларды натыйжалуу чечүүнүн жолдору катары тике жана кыйыр методдор сунушталган. Жалпысынан алганда автор тарабынан өспүрүмдүн конфликттик компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча тарбиялык иштердин мазмуну үч бөлүккө бөлүнүп көрсөтүлгөн. Студенттердин өз алдынчалуулугун калыптандырууга жана мамиле-катыштын конфликтогендик факторлорун оңдоп-түзөөгө багытталган жамааттык жумуштарды жана дем алууларды уюштурууга багыт берилген.

**Негизги сөздөр:** чыр-чатактар, методдор, өспүрүмдөр, деңгээлдер, тарбия процесси, жамаат, конфликттерди алдын алуу.

В статье описаны основные методы разрешения педагогических конфликтов. По данному исследованию рассмотрены пять этапов предотвращения конфликтных ситуаций. Подробно описаны первые и вторые группы методов. А также обсуждались дебаты как эффективные методы формирования рациональных компонентов конфликта в подростковом возрасте. Это происходит потому, что дебаты по своей природе являются спорными, конкурентноспособными и понимаются как столкновение двух противоположных взглядов и убеждений. Предлагаются прямые и косвенные методы как способы предотвращения и эффективного разрешения конфликтных ситуаций. В целом автор делит содержание воспитательной работы по формированию конфликтной компетентности подростков на три части. Основное внимание уделяется организации групповой работы и отдыха, направленной на

развитие у студентов самостоятельности и корректировку конфликтных факторов взаимоотношений.

**Ключевые слова:** конфликты, методы, подростки, уровни, воспитательный процесс, коллектив, предупреждение конфликтов.

The article describes the main methods of resolving pedagogical conflicts. Based on this study, five stages of conflict prevention are considered. The first and second groups of methods are described in detail. They also discussed debates as effective methods for the formation of rational components of the conflict in adolescence. This is because debate by its very nature is controversial, competitive and understood as a clash of two opposing views and beliefs. Direct and indirect methods are proposed as ways to prevent and effectively resolve conflict situations. In general, the author divides the content of educational work on the formation of conflict competence of adolescents into three parts. The main attention is paid to the organization of group work and rest, aimed at developing students' independence and correcting conflict factors in relationships.

**Key words:** conflicts, methods, adolescents, levels, educational process, team, conflict prevention.

Тарбия өзүнүн ар бир этабында өз алдынча мазмундук, максаттык жана милдеттик өзгөчөлүктөргө ээ болуу менен тиешелүү методдор жана формалардын жардамы менен ишке ашырылат. Анын тигил же бул этабынын натыйжалуу түрдө ишке ашырылышы өспүрүмдү конфликттүүлүктүн улам жаңы позитивдүү деңгээлине алып чыгат.

Конфликттик кырдаалдын алдын алууну жана аны чечүүнү калыптандыруу боюнча тарбия процессинин төмөнкүчө беш этабын бөлүп карадык:

- “демонстративдик” – чыр-чатактуу кырдаалдардын алдын алынышы жана чечилиши боюнча үлгүлөрдүн көрсөтүлүшү;
- “ритуалдык”- конфликттик кырдаалдын алдын алууга жана аны залакасыз чечүүгө болгон жөндөмдү иштеп чыгуу, аны адатка айландыруу;

- “стереотиптик”- өспүрүмдө конфликтке барбаймын, ар кандай маселени чыр-чатаксыз чечемин деген ишенимди калыптандыруу;
- “аң-сезимдүү түрдө чечимге келүү” – конфликттик кырдаалдын алдын алуунун жана аны залакасыз чечүүнүн социалдык, инсандык-нравалык маанисин студенттин аң-сезимдүү түрдө тереңдеп түшүнө билүүсү;
- “өзүн өзү актуалдаштыруу” – жамааттагы, курсташтар арасындагы конфликттик кырдаалдын алдын алууга жана аны залакасыз чечүүгө студенттин активдүү түрдө катышуусу жана ошондой эле өзүнө өзү болгон ишенимдин бекемделиши [1, 329-б.].

Ар бир этапта тарбия процесси методдордун комплексинин жардамы менен ишке ашат.

Методдордун биринчи тобу конфликттүүлүктүн рационалдуу компоненттерин калыптандырат да ага ишендирүү, түшүндүрүү, этикалык аңгемелешүү, диспут, мисал көрсөтүү методдору кирет.

*Ишендирүү* методу жамааттагы конструктивдик мамилелерди түзүүнүн зарылдыгына болгон студенттердин ишенимин калыптандырууну, мамиле-катышта пайда болгон карама-каршылыктарды, пикир келишпөөчүлүктөрдү кызматташуу жолу менен чечүүнү камсыз кылат.

*Түшүндүрүү* методу конкреттүү инсанга карата багытталган жана мына ошондуктан өспүрүмдүн жеке өзгөчөлүктөрүн (анын жамааттагы социалдык статусун, тайпалаштар жана курсташтар арасындагы өз ара мамилесин) жана ошондой эле түзүлгөн жагдай, кырдаалды (конфликттик кырдаалдын келип чыгуу себептерин, анын мүнөзүн жана өзгөчөлүктөрүн) эске алууну талап кылат. Түшүндүрүү иштеринде конфликттин зыянынан башка пайдасынын жоктугу, аны позитивдүү түрдө чечүүнүн жолдору оппоненттерге жеткирилет, алар тууралуу өспүрүмдөрдө түшүнүктөр калыптанат [2, 340-б.].

Өспүрүм курак этикалык аңгемелешүүгө жакын жана сезимтал келет, аңгемелешүүнүн жүрүшүндө конфликтология боюнча билимдер тереңдетилип, жалпыланат конфликттик компетенциянын ажырагыс курамдык бөлүктөрү болгон конструктивдик көз караштар, ишенимдер, өспүрүмдөгү сабырдуулук сапат калыптанат. Инсандар аралык же жамааттык (топтук) конфликттер келип чыкканда жекече аңгемелешүүлөр өзгөчө актуалдуулукка ээ болот.

Өспүрүм курактагы конфликттүүлүктүн рационалдуу компоненттеринин калыптанышынын натыйжалуу методдорунун бири болуп диспуттар

эсептелет. Диспут өз табияты боюнча талаш-тартыш, талкуу болуп саналат жана ал эки карама-каршы көз караш-тардын жана ишенимдердин кагылышы. Мына ошондуктан да мыкты уюштурулган диспут конфликттик кырдаалга карата конструктивдик шартты гана жаратпастан, конфликттүүлүктүн маани-мазмундук компонентин калыптандыруу менен студенттерди дебаттарды жана сүйлөшүүлөрдү өз алдынча жүргүзүүгө даярдайт [3, 126-б.].

Жогоруда аталып өткөн бардык методдорду конфликттик кырдаалдарда өспүрүм курактагы студенттерди өз позициясын так жана ачык түрдө билдире алууга, каршы тарап менен сабаттуу диалог түзө алууга мисал көрсөтүү катары кызмат кылат деп эсептөөгө болот. Мындан сырткары, өспүрүмдүн конфликттик компетенциясынын калыптанышына реалдуу конфликттик кырдаалдардагы педагогдун, тайпалаштарынын, курсташтарынын жана ошондой эле ата-эне-лердин өздөрүн алып жүрүшү, жекече үлгүлөрү күчтүү таасир этет.

Методдордун экинчи тобу болгон көнүгүүлөр, тапшырмалар, тарбиялоочу кырдаалдар конфликттүүлүктүн жүрүм-турумдук компоненттин калыптандырат.

Конфликтти чечүүгө болгон көнүгүүлөр конфликтологиялык тренинг формасында системага салынышы жана уюштурулушу мүмкүн. Мындай тренингдердин (инсандар аралык мамиленин тренинги) басымдуу бөлүгүн конструктивдик түрдө биргелешип аракетке келүүгө үйрөтүү түзөт. Ар бир балага анын өзү гана эмес анын ою, сөздөрү жана кылык-жоруктары да башкалар үчүн кызык экендиги түшүндүрүлүүгө тийиш. Түрдүү көрүнүштөргө, кубулуштарга, окуяларга биргелешип талдоо жүргүзүүдө өспүрүм болжол менен төмөндөгүдөй жыйынтыкка келет: “Менин тайпалашым мендей эле, жагымсыз нерсе мен үчүн гана эмес ал үчүн да жаман, жакшы окуяга, кабарга мен сыяктуу ал да кубанат, мендей эле ал да башкалардын аны түшүнө билүүсүн каалайт. Экинчи жактан алып караганда, мен аны менен барабармын, мен да ал сыяктуу кызыктуумун жана жөндөмдүүмүн, менде баары жакшы, мен кайталангыс талантмын. Мен өзүнчө дүйнөмүн”.

Тренингдик сабактарда студенттер пикир келишпөөчүлүктөрдү жөнгө салуунун методдоруна этаптар боюнча ээ болушат. Демонстрациялык этапта алар конфликтти токтотуунун бир топ жалпы жана жөнөкөй методдорун үйрөнүшөт. Калган этаптарда тапшырмаларды, алдыга коюлган максаттарды татаалдашы менен студенттер чыр-чатактардын чыгуу

себептерин, түрлөрүн жана аларды чечүүнүнүн алгылыктуу жолдорун өздөштүрүшөт [4, 278-б.].

Конфликттик кырдаалдардын алдын алуу, аларды натыйжалуу чечүүнүн салттуу методдору тике (түз) жана кыйыр методдор болуп бөлүнөт.

Биринчи топко ишендирүү, үчүнчү жаксыз же тикеме-тике сүйлөшүү жүргүзүү, жамааттык дискуссия, аргасыз кылуу, конфликке баргандарды жараштыруу методдору кирет [5, 28-б.].

Ишендирүү методу ийкемдүү жүргүзүлсө, алардын таасири конфликтке барган тараптар үчүн абдан таасирлүү болот. Конфликттик кырдаалдарда жүйөөлөрдү (аргументтерди) жана каршы жүйөөлөрдү (контрааргументтерди) сабаттуу жана кылдаттык менен билдирүү оппоненттердин ар бири үчүн ары салмактуу, ары жеңиштүү болот.

Ортомчусуз тикеме-тике сүйлөшүү жүргүзүү. Сүйлөшүү жүргүзүү, аңгемелешүү – конфликтти жайгаруунун алгылыктуу жолун табуу боюнча эки же андан көп тараптын диалогу же полилогу. Чыр-чатакка барган тараптардын ачык түрдө сүйлөшүү жүргүзүүсү пикир келишпөөчүлүктөрдү жана карама-каршылыктарды чечүүнүн негизги методдорунун бири болуп саналат. Натыйжалуу диалог/полилог жүргүзүү үчүн оппоненттерден төмөнкүдөй сапаттар талап кылынат [6, 149-б.]:

- оппонентти активдүү түрдө кабыл ала алуу;
- оппонентти, анын кылык-жоругун жактырбагандыгына карабастан ага түшүнүү менен мамиле жасоо, конфликттик кырдаалды тереңдетпөө;
- конфликтогендик сөздөрдөн жана аракеттерден (чыңалууну күчөтүүчү мимика, жесттер, инсанды кемсинтүүчү жана ызаландыруучу кептер ж.б.) качуу менен өз пикирин жана оюн жүйөөлүү түрдө билдирүү;
- конфликттик кырдаалды жайын келтирүүнүн жолдорунун алгоритмин издөө.

**Ортомчулардын жардамы менен сүйлөшүү жүргүзүү.** Эгер инсандар аралык конфликтке барган өспүрүм кызуу кандуулукка алдырса, сүйлөшүү жүргүзүүнүн тажырыйбаларына ээ болбосо же чыңалуу сырттан кийлигишүүсүз чечилбей турган деңгээлге жетип калса. Ага сөзү өтө турган, ал сыйлаган ортомчу аркылуу сүйлөшүү методу колдонулат.

Мында ортомчунун же жараштыруучунун каршылашууга барган эки тарапка тең жакшы тааныш болгону, ортомчунун алардын кадыр-баркына ээ болгону максатка ылайыктуу. Ортомчунун бейтарап позицияда болгону, чыр-чатакка баргандарга салыштырмалуу анын токтоо жана сабырдуу болгону,

сүйлөшүү жүргүзүүгө компетенциясынын жеткендиги абдан маанилүү. Студенттик жамаатта бул функцияны куратор гана эмес ар бир окутуучу же тайпанын старостасы, чырлашкан эки тарапка тең бирдей жакын мамиледе болгон ар бир студент аткара алат.

Ал эми жамааттык дискуссия методу бул инсандар аралык конфликттин конфликтке баргандар үчүн гана эмес жалпы коллективке жана ошондой эле алардын окуусуна, иш-аракеттерине залакасы жана зыяны тие турган болсо, конфликттик кырдаалды талкуулоо уюштурулушу мүмкүн. Жамааттык чыр-чатак бышып жетиле баштаган же ал башталган болсо, тез арада жамааттык дискуссия, талкуу уюштуруу зарыл. Конфликттик кырдаалды талкууга алуу жана ага анализ жасоо, жамааттын мүчөсүнүн чырлашкан тараптарга сын-пикир билдирүүсү, биргелешкен макулдашууну издөө педагогдун же болбосо өспүрүмдөр жамаатынын лидерлеринин биринин жетекчилиги менен ишке ашырылууга тийиш. Дискуссияга катышуучулар алдын ала анын төмөндөгүдөй эрежелери жана талаптары менен тааныштырылууга, аларды катуу сактоого тийиш:

- өспүрүмдөр конфликттик кырдаалдан чыгуунун жолун издөөгө жана дискуссияга катышууга даяр;
- оппоненттер жана дискуссияга катышуучулар аларга сөз берилгенде гана өз пикирлерин, ойлорун же таарынычтарын айта алышат;
- маалымат алмашуу “артка кайткан байланыш” болгондо толук түрдө ишке ашат: чыр-чатакка барган ар бир тарап ага сөз берилгенде оппоненттин сөздөрүн жана ага карата болгон мамиле, аракеттерин кандайча түшүнгөндүгүн жана кабыл алгандыгын өз сөзү, түшүнүгү менен айтып берет. Ошол эле учурда, каршылаш тарап оппоненттин аны туура түшүнгөндүгүн же жаңылыш кабыл алып алгандыгын билдирет (айрым учурларда оппоненттердин бири-бирин туура эмес түшүнгөндүгүнөн улам да конфликттик кырдаал курчуп кетет).
- дискуссиянын катышуучулары чыр-чатактан качууга тийиш ж.б.у.с.

**Аргасыз кылуу методу** же конфликттик аракеттерди сырттан таасир этүү менен токтотуу, эреже катары, түрдүү тыюуларды, талаптарды коюу жолдору менен ишке ашырылат. Аргасыз кылуу физикалык күч колдонуу менен да ишке ашырылышы мүмкүн. Бул метод жогорку конфликттик чыңалуу болгондо жана чыр-чатактуу кырдаалдан чыгуунун башка жолу калбаганда колдонулушу мүмкүн.

Аргасыз кылуу методу конфликтти башка методдорго салыштырмалуу кескин жана тез убакытта токтотот, бирок көпчүлүк учурларда ал түп тамырынан жок болуп кетпейт. “Жеңилген” тараптын протесттик реакциясы бир топ жогору болуу менен анда таарыныч, ызалануу сезими, өч алуу сакталып кала берет да, ал кандайдыр бир убакыт өткөндөн кийин кайра күчөп, көтөрүлүп чыгышы да мүмкүн. Демек, жаңы кагылышуулардын мүмкүнчүлүгү, оппоненттердин ортосундагы өз ара мамиленин чыңалган абалы сакталып кала берет. Эң эле жаманы, чыр-чатакка барган оппоненттердин өздөрүнүн эмес, кайсыл бир тарапты жактаган үчүнчү бирөөлөрдүн аргасыз кылуу, мажбурлоо, айласын кетирүү, коркутуу иш-чараларын жана аракеттерин колдонгону. Мындай учурларда жекече инсандар аралык конфликттин жамааттык, топтук конфликтке өтүп кетиши оңой эле.

Экинчи жактан алып караганда, өспүрүмдүн аргасыз кылуу методун колдонгону өз алдынча мыкты сапат да болуп эсептелет. Өзүнө өзү болгон ишеним бекемделген өспүрүм аргасыз кылуу методуна барат, ошол эле учурда адам баласы өзүнүкүнүн туура эмес тигин сезип турса да, куру намыска алдырып талашып-тартышып тура берет. Бул сыяктуу учурларда жана чырлуу адам түшүндүргөнгө, жакшы сөзгө көнбөсө ага карата аргасыз кылуу методун эркисиз түрдө колдонууга туура келет. Бирок да, гуманизм жана конструктивизм көз карашынан алып караганда, аргасыз кылуу методу сейрек жана зарыл учурларда гана колдонулууга тийиш. Күч колдонуунун (акыл-эстик, физикалык күч, катуу эскетүү ж.б.) оппоненттин туура эместигин өзүнө далилдөө жана башка жылуу-жумшак методдор менен коштолгону максатка ылайыктуу.

Конфликтти чыр чыгаруучу, инсандын кыжырына же ачуусуна тийүүчү булакка (оппонент же шарт-жагдай тарабынан чыгуучу) түздөн-түз тийишпей туруп деле чечүүгө болот. Чырлуу жаран менен өчөшүүнүн отуруунун ордуна ал менен болгон мамилени биротоло токтотуп койгон дурус. Конфликт теориясында “конфликттин баасы” түшүнүгү бар (101). Конфликттин баасы, башкача айтканда, индивид үчүн конфликттин маанилүүлүгү анын оппонент менен болгон мамилеси, конфликттен кийин мурдагы мамилени улантуу же биротоло токтотуу, аны жакшыртуу же начарлатуу менен бааланат. Айрым учурларда конфликттик кырдаалдан кийин оппоненттердин өз ара мамилеси бирин бири түшүнүү менен мурдагыдан да жакшырып кетет. Эгер конфликттин баасы мамиленин баасынан жогору болсо, чыр-чатакка барган субъектилердин мамилени үзүү тактикасын тандайт.

Конфликтке барган өспүрүмдөрдүн өз ара мамилелеринин үзүлүшү алардын биринин демилгеси менен, экөөнүн тең бири-бирин түшүнбөгөнү калган себеби боюнча же алардан жогору турган инсандардын (ата-энелер, окутуучулар, субъектилердин жакын адамдары, достору ж.б.) сунуш, талабы менен ишке ашышы мүмкүн. Кээде мамилени толук токтотуу мүмкүн болбой же анын зарылчылыгы жок да болуп калат. Мисалы, бир тайпада окуган жана чыр-чатакка барган тайпалаш студенттер кааласа, каалабаса да күн сайын бири-бирин көрүп, жакындан жолугушуп турушат. Мындай учурларда конфликтке барган студенттер мурдагы экөөнө тең жагымсыз болгон себеп, жагдайларды биротоло унутуп, жарашууга, жакын мамилени улантып, ал тургай, жакшыртып кетүүгө тийиш. Эгер ал мүмкүн болбосо, эки тарап тең конфликттен пайда жок экенин түшүнүү менен жаңы чыр-чатакка провакацияны жаратуудан алыс болуу менен бири-биринен бейтарап, оолак мамиледе болгону дурус.

Чыр-чатакты жөнгө салуунун кыйыр методун көпчүлүк учурларда даярдоочу метод деп да аташат, себеби ал карама-каршылыктын жана пикир келишпөөчүлүктүн баштапкы этаптарында колдонулат. Ал конструктивдик өз ара биргелешкен мамилеге карай өз алдынча даярдык болуп саналат жана кыйыр методду ишке ашыруу үчүн чыгармачыл аракеттер талап кылынат.

Жалпысынан алганда, өспүрүмдүн конфликттик компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча тарбиялык иштердин мазмуну төмөнкүдөй үч бөлүктөн турат [7, 400-б.]:

- студенттердин өз алдынчалуулугун калыптандырууга жана мамиле-катыштын конфликтогендик факторлорун оңдоп-түзөөгө багытталган жамааттык жумуштарды жана дем алууларды уюштуруу;
- конфликттин алдын алууга жана аны залакасыз чечүүгө болгон жөндөмдү иштеп чыгууга атайын багытталган мамиле, байланыштын тренинги;
- иштелип чыккан жөндөмдөрдү бекемдөө максатында конфликттик кырдаалдарды моделдөө.

Жыйынтыктап айтканда, өспүрүм курактагылардын жамааттарындагы конфликттердин алдын алууну жана аларды залакасыз чечүүнү калыптандырууга багытталган тарбия процессин уюштуруунун мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн жана принциптеринин негизинде биз изилдөөгө алган жана сөз кылып жаткан процесстин ыкмалары көрсөтүлдү. Сунушталган методдордо конфликттердин алдын алууга жана конструктивдүү чечүүгө болгон жөндөмдүн калыптануу этаптары, студенттерди пайда боло калган чыр-

чатактарды жөнгө салууга тарбиялоонун методдору жана формалары, тигил же бул этапта пайда болгон конфликттүүлүктүн деңгээлдери өзгөчө эске алынды.

**Адабияттар:**

1. Турин В.Е. Современные проблемы школьной и вузовской отечественной педагогики. // Современные проблемы школьной и вузовской педагогики / под ред. В.Е. Турина. - М., Краснодар, 1998. - С. 550.
2. Журавлев В.И. Основы педагогической конфликтологии / Под ред. А.Е. Дмитриева. - Москва, 1995. - С. 346.
3. Бабаева А.Д., Токторова А.Э. ЖОЖдун студенттерин нравалык-укуктук маданиятын калыптандыруу. Известия вузов Кыргызстана. Бишкек, 2018. - С. 125-128.
4. Бабаева А.Д. Педагогические основы нравственного воспитания студентов вуза. Наука и новые технологии. Бишкек, 2016. - С. 275-278.
5. Панов М.И. Конфликт и нравственность // Дидакт. - 1996. - №1 (10).
6. Кривцова СВ., Мухаматулина Е.А. Тренинг: навыки конструктивного взаимодействия с подростками. - Москва: Генезис, 1997. - С. 192.
7. Маленкова Л.И. Теория и методика воспитания. - Москва, 2002. - С. 480.